

ПЕДАГОГІКА

УДК 378.018.8:373.011.3

Валентина Гончарук

(Умань, Україна)

**ОСНОВНІ НАУКОВІ ПІДХОДИ ДО ВИЗНАЧЕННЯ ПОНЯТТЯ
«ЕТНОКУЛЬТУРНА КОМПЕТЕНТНІСТЬ» МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ**

Анотація. У наш час надзвичайно актуально постає питання збереження кожним представником української нації своєї етнокультурної ідентичності та усвідомлення більшої значущості власних етнонаціональних цінностей серед світових. У культурологічній компетентності вчителя ми виокремлюємо таку складову, як етнокультурна компетентність, що буде вказувати на його здатність усвідомлювати себе як носія певної етнокультури. Етнокультура концентрує різноманітний спектр прояву етнічних ознак, інтегрує, зберігає, відтворює і, певним чином, трансформує набутки різних сфер діяльності конкретного народу.

Ключові слова: культурологічна компетентність, загальнокультурна компетентність, етнокультурна компетентність, етнокультура, майбутні вчителі.

Summary. Currently, the issue of the ethno-cultural identity preservation and awareness of the greater significance of his own ethno-national values among the world ones is extremely important for every Ukrainian. In the above-mentioned cultural competence of a teacher, we also single out such component such the ethnocultural competence, which will indicate its ability to perceive itself as a carrier of a particular ethnoculture. Ethnoculture concentrates a diverse spectrum of ethnic attributes manifestation, integrates, preserves, reproduces and, in a certain way, transforms the gains of various spheres of activity of particular nation.

Key words: *cultural competence, general cultural competence, ethnocultural competence, ethnoculture, future teachers.*

Актуальним завданням освіти й науки нашого часу постає збереження кожним представником української нації своєї етнокультурної ідентичності й усвідомлення більшої значущості власних етнонаціональних цінностей серед світових і можливостей їхнього впливу на останні. Ведеться мова про оволодіння молоддю здатністю аналізувати й оцінювати досягнення національної культури, орієнтуватися в етнокультурному просторі нації, усвідомлювати національні духовно-моральні основи людського життя. Культурно обізнану й національно свідому молоду людину зможе підготувати вчитель, у якого будуть сформовані необхідні для цього професійні компетентності, і, в першу чергу, етнокультурна компетентність. Відповідно перед закладом вищої освіти постає завдання формування етнокультурної компетентності, професійної гнучкості й високого рівня мобільності майбутніх педагогів до використання етнокультурних здобутків у різних соціокультурних умовах. Актуальність постановки цієї проблеми зумовлюється, по перше, сучасними пріоритетами щодо змін європейського спрямування в освіті (стандартизація, компетентність, варіативність освіти), а по-друге, – необхідністю зміцнення й гармонізації вітчизняної освітньої системи на основі української національної традиції, поширення власних культурно-освітніх здобутків у світі.

Означена проблема знаходиться на перетині багатьох галузей наукового знання: педагогіки, етнопсихології, соціальної філософії, культурології, етнології, що зумовлює виникнення різних підходів до її розгляду. Необхідність дослідження проблеми підсилюється нагальною потребою у збереженні етнокультурної самобутності українців в умовах глобалізації.

Питання національної ідентичності, самосвідомості порушували Р. Абдираїмова, С. Борисова, Р. Береза, О. Гевко, О. Красовська, Л. Куненко,

Н. Мещерякова, В. Ніколаєв, Р. Осипець, Л. Паламарчук, Ю. Руденко, Л. Северинова та ін. Культурологічну підготовку майбутніх педагогів досліджували З. Донець, Н. Ємельянова, Л. Кондрацька, С. Крамська, Л. Настенко, Н. Сивачук та ін. У контексті збереження, відтворення й розвитку етнокультурної самобутності українців в умовах глобалізації ця проблема стала предметом досліджень Л. Ази, С. Бойко, І. Варзара, Т. Воропаєвої, І. Грабовської, С. Кагамлик, В. Крисаченка, О. Мостяєва, М. Обушного, Ю. Римаренка, В. Сергійчука, М. Степика та ін.

Загальнотеоретичні основи дослідження проблеми професійної компетентності обґрунтовано у дослідженнях зарубіжних і українських учених (М. Аверіна, С. Антоненко, А. Асмолов, Н. Бібік, Є. Бондаревська, Л. Ващенко, Л. Виготський, І. Ільїн, В. Раєвський, Н. Кузьміна, І. Лернер, А. Маркова, В. Матусевич, О. Овчарук, О. Пометун, М. Скаткін, С. Трубачева, А. Хуторський та ін.).

Завдання нашої статті – окреслити головні підходи до формування етнокультурної компетентності вчителя у закладі вищої освіти.

Поняття «компетентність» означає досконале знання своєї справи, всіх процесів, явищ, зв'язків, можливих способів її виконання. У зміст компетентності включаються також рівень освіти, вміння акумулювати професійний і життєвий досвід, знання форм, методів і засобів впливу на особистість, можливих наслідках цього впливу.

Аналізуючи визначення сутності етнокультурної компетентності майбутніх учителів, слід звернути увагу на те, що в науковій літературі існують близькі за значенням, а в деяких випадках і тотожні поняття, серед яких: загальнокультурна, соціокультурна, культурознавча, лінгвосоціокультурна, лінгвокультурологічна, етнолінгвістична, етнокультурознавча, країнознавча, лінгвокраїнознавча. Вони підкреслюють різні сторони професійної компетентності вчителя.

З педагогічної точки зору культурологічна компетентність вчителя – це сукупність знань про культуру в широкому та вузькому сенсі слова, які дозволяють створити цілісну картину світу та вказати на роль навчальної дисципліни, яка

сприяє уточненню цієї картини, дає змогу визначити місце людини у світі та способи зміни світу з урахуванням отриманих знань [8].

На думку Г. Лозко, «етнокультурна компетентність» – це здатність людини вільно орієнтуватися у світі значень культури свого етносу, вільно розуміти мову («коди», «шифри») цієї етнокультури і вільно творити цією мовою [3, с. 289]. Формування етнокультурної компетентності особистості має розпочинатися в родині, адже в переважній більшості дитина співвідносить себе з тим народом, до якого належать її батьки. О. Нельга писав, що членів української сім'ї «можна «впізнати» через їхню неповторну ментальність», етнічну мораль, етнічну самосвідомість, етнічну ідеологію, і дитина, яка у ній виховується, із початку свідомого життя буде вважати себе українцем [7, с. 136].

Майбутній учитель повинен навчитися спрямовувати свою діяльність на розвиток етнічної самосвідомості, яка виявляється в здатності ідентифікувати себе з українським етносом та усвідомлювати своє етнічне «Я» як неповторне, унікальне явище. За В. Криськом, основою етнокультурної компетентності спеціаліста є система знань, понять, уявлень про людину як представника етнічної спільноти [5, с. 44].

Ознаками етнокультурної компетентності є:

- знання історії та особливостей рідної культури, її традицій і звичаїв;
- ціннісне ставлення до культурного спадку свого та іншого етносів;
- толерантне ставлення до інших культур та їхніх представників;
- наявність прагнення до оволодіння вітчизняною і світовою культурною спадщиною;
- наявність знань про вітчизняне мистецтво та мистецтво інших країн світу.

Бути етнокультурно компетентним – означає визнавати принцип плюралізму, володіти знаннями про інші народи та культури, розуміти їхню цінність та своєрідність. Але щоб краще зрозуміти іншу культуру, прилучитися до загальнолюдських цінностей, потрібно, перш за все, знати культуру своєї нації,

тобто, як зазначав П. Блонський, «шлях до загальнолюдської культури пролягає через національне виховання» [1, с. 63]. Етнокультура об'єднує людей, консолідує їхню спільну діяльність, є органічним цілим. Вона формує людину не тільки як вмилу і розумну істоту, але і як носія релігійної, етнічної, міжнаціональної сутності [4, с. 178]. Здатність «читати» мову певної культури проявляється одночасно всередину й назовні цієї культури. Вільно пізнаючи і розуміючи окремі знаки культури, особа при цьому уявляє (свідомо або частіше підсвідомо) всю її систему та загальні принципи побудови, організації. Завдяки цьому вона відрізняє «своє» від «чужого» і навчає цьому інших представників спільноти.

Етнокультурна компетентність надає вчителю можливість навчити дитину орієнтуватися в навколишньому світі, вільно будувати поведінку всередині відповідної культури й одночасно відчувати її межі, тобто край і початок світу іншої культури. Вихована у певній етнічній культурі особа сприймає мову цієї культури як само собою зрозуміле явище. У процесі етнізації люди однієї культури засвоюють ту ж заданість бачення світу, той же спосіб його категоризації, систематизації і типізації. На цьому ґрунтується переконаність у природності, нормальності, правильності «нашого способу життя» в широкому розумінні цього слова, у самоочевидності багатьох істин, спільності аксіом. Завдяки цьому в людей однієї культури існує взаємозамінність точок зору, збіг уявлень у головному, тотожність засобів інтерпретації природного та соціального світів. Саме у цьому явищі знаходиться основа того, завдяки чому окремі люди відчувають себе як «ми», тобто як ті, хто сприймає і розуміє світ, як я [6, с. 64–65].

Аналізуючи визначення, наведені різними авторами, ми сформулюємо поняття «етнокультурна компетентність» як психолого-педагогічний феномен, що характеризує рівень засвоєння етнокультури спільноти (народу), теоретичну й практичну готовність до трансляції її ціннісних орієнтацій, до реалізації основ української культури як серцевини системи виховання в умовах етнокультурного спрямування діяльності закладів освіти.

Отже, нами встановлено, що етнокультурна компетентність майбутнього вчителя – це інтегративна якість, яку визначають: володіння національно-культурними знаннями (про традиції, реалії, звичаї, духовні цінності свого народу); усвідомлення себе справжнім носієм української етнокультури; знання мови своєї нації, володіння багатством її виражальних засобів; навички не тільки самому ними оперувати, а й передавати їх учням; здатність до продукування мовлення у різних життєвих ситуаціях; усвідомлення феномену України та її культури у світі; вміння знаходити зафіксовані у мові, етнотекстах і текстах світової літератури компоненти духовної та матеріальної культури українців; вміння виховувати учнів на основі етнокультурних цінностей. Учитель повинен вирізнятися інтелігентністю, вмінням розуміти істинну сутність слова, знати тонкощі його вживання; він шанує, любить рідну мову і культуру, розшифровує їхні національні «коди»; дбає про їх збереження, пропаганду і розвиток.

Відчуття самотності, неповторності, унікальності та краси етнічних здобутків дасть їм змогу створити простір для нових творчих пошуків, відкриттів, унікальних методів самовираження майбутнього вчителя, а через нього – молодого покоління нашої держави. Вивчення культурно-історичного розвитку свого народу, його традицій, міфології, фольклору є важливою умовою успішної реалізації навчально-виховного процесу, спрямованого на формування етнокультурної компетентності майбутніх учителів. Формування етнокультурної компетентності обумовлено процесом оновлення внутрішнього «Я» студента шляхом його занурення у творчу практичну діяльність, безперервний моральний вибір, побудований на ґрунті цінностей етнокультури.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА

1. Блонский П. П. Избранные педагогические и психологические сочинения : в 2 т. / под ред. А. В. Петровского. – М. : Педагогика, 1979. – Т. 1. – 304 с.
2. Боровиков Л. И. Этнокультурная компетентность социального педагога и социального работника / Л. И. Боровиков. – М. : Академия, 1993. – 438 с.

3. Лозко Г. С. Етнологія України. Філософсько-теоретичний та етнорелігієзнавчий аспект / Галина Лозко – К. : АртЕк, 2001. – 304 с.
4. Маєвська Л. М. Особливості формування етнокультурної компетентності майбутнього педагога в контексті глобалізаційних зрушень // Режим доступу: <http://eprints.zu.edu.ua/>
5. Мала енциклопедія етнодержавознавства / НАН України. Інститут держави і права ім. В. М. Корецького; Редкол. : Ю. І. Римаренко та ін. – К. : Довіра : Генеза, 1996. – 942 с.
6. Науково-освітній потенціал нації: погляд у ХХІ ст. / Авт.кол. : В. Литвин, В. Андрущенко, А. Гуржій та ін. – К. : Навчальна книга, 2004. – Кн. 2 : Освіта і наука : творчий потенціал державо- і культуротворення. – 672 с.
7. Нельга О. В. Теорія етносу. Курс лекцій : навч. посібн. / О. В. Нельга. – К. : ТАНДЕМ, 1997. – 368 с.
8. Панкратова О. Культурологическая компетентность учителей и ее формирование в системе взаимодействия ИПК ПРО и гимназии № 65 [Електронний ресурс] / О. Панкратова. — Режим доступу : pier.ulstu.ru/seminar/archive/29report.doc
9. Сидоренко В. В. Модель професійної компетентності вчителя української мови і літератури в контексті впровадження компетентнісно зорієнтованого підходу [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.nbu.gov.ua/portal/Soc_Gum/Nsod/2011_1/sid.pdf

Відомості про автора

Гончарук Валентина Анатоліївна – кандидат педагогічних наук, доцент, доцент кафедри української літератури, українознавства та методик їх навчання Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини; тел. 0674735807; goncharuk424@ukr.net; сертифікат: ТАК; про конференцію надійшло запрошення на особисту електронну адресу.